

Kabanak

Testua: Amaia Apraiz Sahagún

Irakurriko duzuen artikulua 2000. eta 2004. urteen artean Amaia Apraizek egin-dako doktorego-tesiaren laburpena da. Tesiak, **Bizkaiko kostaldeko kontserba-fabriken artea eta arkitektura: Bermeo, Lekeitio, Ondarroa** zuen izenburu eta 2005ean defendatu zuen. Egunak eta egunak eman zituen zoragarria deritzon industria-ondareari buruzko tesia idazten. Garai hartan, Lekeitioko Udal Artxiboko dokumentu eta paper-sorten artean eman zituen hilabete batzuk eta gure herriari buruzko hainbat gauza ikasi zituen, artikulua honetan plazaratu nahi dituenak. Datozen paragrafoak, beraz, Lekeitiori eta bere artxiboari eskaini nahi dizkio, dagoeneko Amaiak berak ere bere historiaren zatitzat baititu.

Antxoa "Engraulis Encrasicolus"

kontserbazio-prozedurak ere ikasi zituen, Euskal Herrian ezartzeko asmoz. Ahalegin guzti horiek Euskal Herriko lehenengo kabanaren eratzean gauzatu ziren; 1772an hasi zen lanean Ajangizen.

Dena den, adibide horiek salbuespenak izan ziren: kontserbagintza kofradien kontrolpean egon zen 1841era arte. Orduan, lehenengo karlistaldan amaituta, Euskal Herriko aduanak kostaldera lekualdatu zituzten eta ekonomia liberalizatzen hasi zen. Hori zela eta, gazitze- eta eskabetxe-fabrikak edo kabanak agertu ziren: 1852tik aurrera hasi ziren lanean delako “escabecheros al margen”; hau da, kofradien agindua jarraitzen ez zituzten eskabetxe-egileak, arrain-kontserbak ekoizteko industria berri hori Euskal Herriko portuetan ekonomia garatzeko aukeratzat hartu zutena.

• LEA-ARTIBAI, MUTRIKU ETA BUSTURIALDEKO •

EGUAZTENA, 2016KO MARTXOAREN 2A VI. URTEA 935 Z.

HITZA

Antxoa ailegatu da

Sarrera

Kabanak, arrain-kontserben fabrikak, kontserba-industria, Euskal Herriko ekonomiaren motorea izan dira. Gure lurraldearen eta historiaren berri eraman dute munduan zehar: Bermeo, Ondarroa eta Lekeitio beste latitude batzuetan ezagunak dira arrain-kontserbei esker. Erreparatu etiketei: gure portuen publizitaterik onena dira.

Aro Modernoan zehar, XVIII. mendera arte, arrantzale-kofradiak baino ez zuten arrain-kontserbak egiteko eskubidea: produkzio-baliabideak eta merkatu-prezioak zituzten kontrolpean. Kontrol horri aurre egiteko lehenbiziko ekimena 1733an agertu zen, non eta Lekeitio: urte hartan Frantzisko Barandikak, Jose Galdonak, Antonio Meauriok eta Marina Amistegik, bertoko eskabetxe-egileak, Kontserba-Konpainia sortu zuten, alde batera utzita San Pedro Kofradiak agintzen zuena. Beste ekimen batzuek jarraitu zioten inizatiba horri: Euskal Herriaren Adiskideen Elkarteak Arrantza-Konpainia sortu zuen 1771ean eta Irlandako

12/475

— 2 — 252

Cartina del escaudo de delano demyle gquijom off nobe
— a nos Ensayu de Osinaga —

En lav^a de lequitio de veldias de meo de de gandra
de myle g quijom de g nobe a an of en gencia dem
X ponal de amez quira of civitano du de my mro gona
del mmo de ceradav^a g de cerig of g quijom of de ceradav^a
de regentes de la vna parte no du g de aruera g m de
ceradav^a may adomo of de la gona de ceradav^a may
de ceradav^a g de la gona de ceradav^a de ceradav^a may cada
de ginos todos de ceradav^a alo g quacey de g y gona
of civitano de of fee gulle gona g de gona of of
may adomo of quilloo como de alle may adomo of de
de gona of ceradav^a g de gona of de gona of gona of
m de g quijom of civitano de gona of de gona of
de gona of gona of gona of gona of gona of gona of

San Juan Osinaga eta Kofradiaren arteko akordioa. Kofradiak eskabetzerako bisigua salduko dio merkatari honi. BFAH N012/475,1590.

Aurrekariak

Zer edo zer ikasi banuen artxiboan emandako egunetan, zera da: Lekeitioko kabanen historiaz jabetu nahi badugu, hiribilduaren historiari egin behar diogu so, hortxe baitaude XIX. eta XX. mendeetako ekonomia ulertzeko gakoak. Has gaitezen, beraz, Erdi Arotik. Maria Diaz Harokoak, Bizkaiko Andreak, sortu zuen Lekeitio hiribildua, 1325. urtean. Hiribildua izateak aukera ekonomiko handiak ekarri zizkion Lekeitori: izan ere, Erdi Aroan eta Aro Modernoan zehar Bizkaiko Jaurerriko porturik garrantzitsuenetakoa izan zen. Esaterako, XVI. mendean Lekeitio zen arrantzarako porturik inportanteenetakoa, bigarrena Bermeoren atzetik. Garai hartan, hain zuzen ere, hasi zen San Pedro Kofradia eskabetxeak egiten. Era berean, 1799an Wilhem von Humbolt bidaiariak bisitatu zuen herria eta harrituta geratu zen arrain-azokak zuen garrantzia ikusita. Lekeitio "arrantzaleen errepublika" zela idatzi zuen, herritar guztiek arrantza baitzuten ogibide nagusia; halaber, "Bizkaiko Golkoko

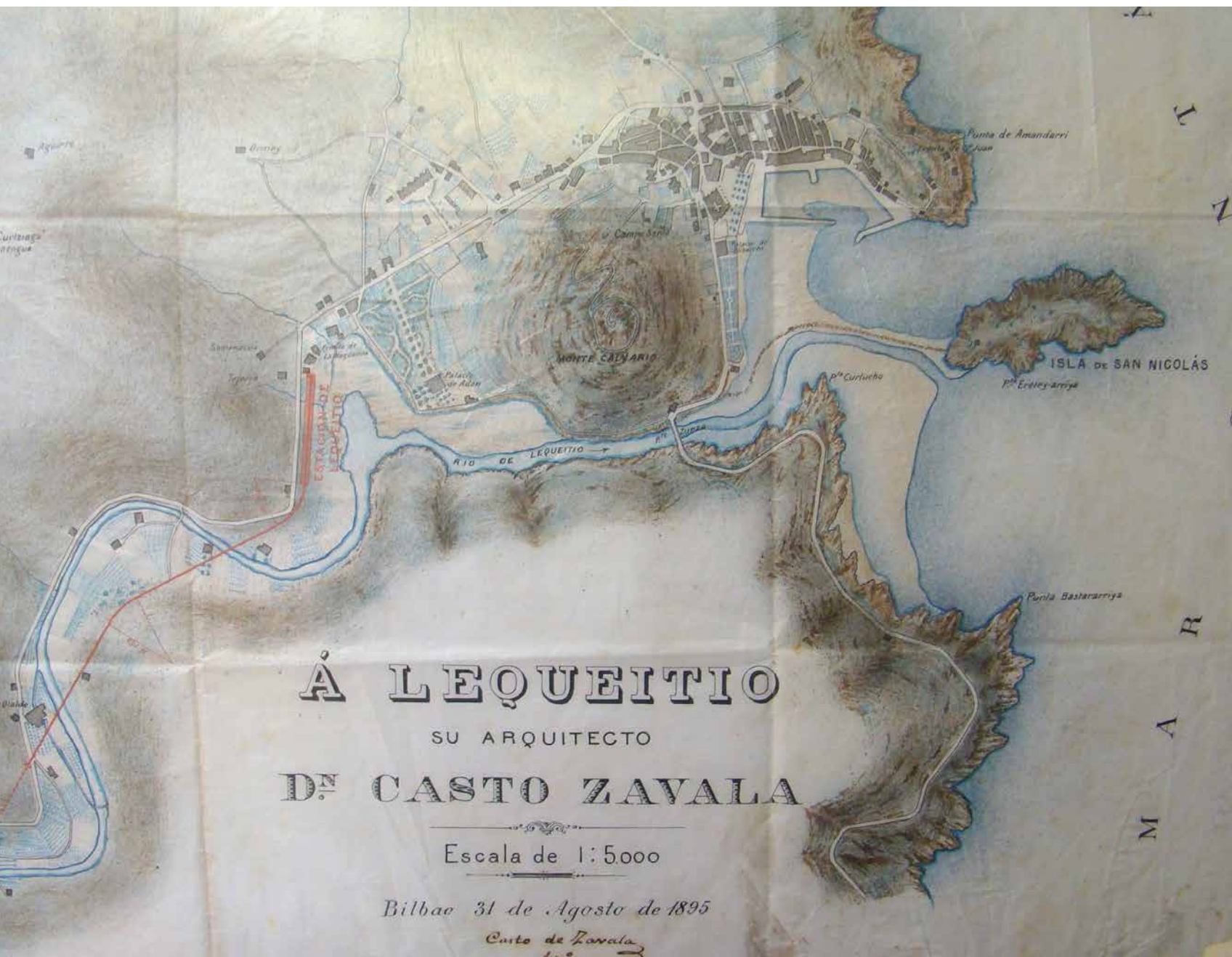
herririk atseginena eta alaiena" zela esan zuen. (Humbolt, Wilhem von. Los Vascos (Donostia: Herritar Berri, 1999), 205-206). Zergatik zeukan hain garrantzi handia kontserbagintzak Lekeitio garai hartan? Oinarrizko arrazoi birengatik: alde batetik, Lekeitio bide nagusietatik urrun zegoen, beraz, arraina kanpoan saltzeko mandozainen bidez egin behar zen; beste alde batetik, eskabetxea aproposa zen atuna eta bisigua (hau da, arrantzaleek orduan gehien harrapatzen zituzten espezieak) kontserbatzeko, mami gogorreko arrainak baitira. Beraz, kofradien monopolioa amaituta, XIX. eta XX. mendeetan zehar, arraina kontserbatzen jarraitu zuten lekeitiarrek: kabanen garapenak hiribilduaren historiaren funtsezko kapitulu bat idatziko zuen. Izan ere, Aro Garaikidearen hasieran, herriaren eta kabanen historiek lotura handia daukate. Lekeitio egindako hobetze-lanek industria garatzeko aukerak ekarri zituzten; era berean, industria egoteak hobetze-lanek egiteko ahalmena eman zion herriari.

Hala, gaur egun ezagutzen dugun herria (kaia, zabalgunea, azpiegiturak) kontserba-industriarekin batera garatu zen. Adibidez, Amado Lazarak 1858an portuan egindako berritze-lanak aipatu daitezke. Edota, Paskual Abaroa bankariak ordainduta, XIX. mendean egindako hobekuntzak, Lekeitio "hiribildu eder eta pintoresko" bihurtu zutenak: kaleen argiztapena, estolderia, kale berriak, eta abar (Corella, Laura G. Historia de Vizcaya a través de la prensa, III: 1883-1898 (Bilbao: La Gran Enciclopedia Vasca, 1977), 637).

Lan guzti horien artean, azpimarratzekoa da 1884 eta 1888ren artean herriko industrialariak bultzatu zutela lotura-bide bat egitea, gerora Paskual Abaroa etorbidea izango zena. Ordura arte, errepide bi zeuden

Lekeitiora ailegatzeko: Durangokoa, Atea kalean amaitzen zena, eta Ondarroakoa, basilika ondoan amaitzen zena. Errepide horiek lotzeko, kale berri bat egin zen, Paskual Abaroa etorbidea Atea kaletik Talara arte. Bestalde, Abaroa kalea zabaldu egin zen, Eliza atzetik Paskual Abaroa etorbide berrira arte. Paskual Abaroa etorbideak alde zaharra inguratzen zuen eta hortik kanpo, Lekeitioko zabalgunea sortuko zen. Alde zaharrean zeuden lantoki gehienak zarratu egin ziren eta etorbide berrian zehar kabana modernoak eraiki. Orduan amaitu ziren antzina eskabetxeak egiteko guneak eragiten zituzten eragozpenak: kiratsak, garraio-arazoak, zaratak... (normalean herri-etxeetako beheko lonjak). Etorbizuneko hirigintza ere etorbideak baldintzatu zuten.

Lekeitioko Udal Artxiboa.

Kofradiaren eskabetxe-etxeak

Arrantzale-kofradiak kontserbagintza kontrolatzen zuen garaietan, eskabetxe-lanak herriko etxeetako beheko parteetan egiten ziren; horretarako, lonjak alokatzen zituen Kofradiak.

Instalazio propioak edukitzearen 1783an Kofradiak Arrieta izeneko etxea erosi zuen Txixarro kalean, eta hobetze-lanak egiten hasi zen. Bertan, arrantzaleen anaikide-egoitza eta batzar-gelak egoteaz gain, eskabetxea egiteko upelak eta arraina sikatzeko gelak ere bazeudelakoan gaude. Arrieta eskabetxe-etxea toki estrategiko batean zegoen, portutik hurbil, arraina erraz ekartzeko moduan. Aparte, kofradiak Jose Ignacio Untzetaren eskabetxe-etxea (Cayburu) alokatzen zuen, gaur eguneko Keleria.

Arrieta etxea txiki geratzen ari zitzaien Kofradiari eta pentsatzen hasi zen eraikin handi bat egitea, kanpoko ekoizleak erakartzeko asmoz ziur aski. Kofradia, bada, etxeak eta orubeak erosten hasi zen gaur egun ezagutzen dugun eraikin monumentala egiteko. Adibidez, Arrieta etxea permutatu egin zuen bere intereseko inguruan zegoen beste etxe bategatik.

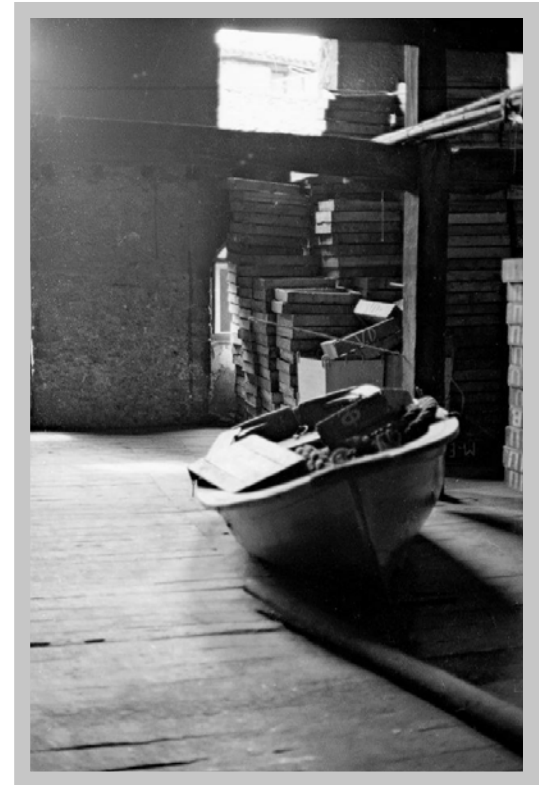
Gainera, Kofradiak azkenik Untzeta etxea ere erosi egin zuen eta hortik aurrera "Kofradia zaharra" edo "Untzeta etxea" legez ezagutuko zen; horrelaxe agertzen da kofradiaren kontu-liburuetan. 1903an sute batek Untzeta etxea kiskali egin zuen eta bertan gaur eguneko Keleria eraiki zen.

Ikaragarritzko Kofradia (Kofradia Zaharra gaur egun) eraiki baino lehen, arraina garbitzeko silarrizko erreka bat egin zuten bertan inguruan. 1802an amaituta zegoen.

Eraikin berria egiteko (1803), Kofradiak Madrilgo San Fernandoren Errege-Akademiaren arkitekto bat ekarri zuen: Manuel Bizente Laka, Mutrikuarra bera. Eskarmentu handiko arkitektoa zen; izan ere, Mutrikuko Mezetakua eskabetxe-etxeko planoak egin zituen, besteak beste.

Kofradia egiteko egur asko behar izan zuten, eta herri-basoetatik ez ezik, Debatik, Ispas-terretik eta Natxituatik ere ekarri zuten; halaber, harria, igeltsua, teilak, adreiluak... lantzeko langile espezializatuak etorri ziren Lekeitiora (harginak, igeltseruak, errementariak, jurnalariak...). Hori zela eta, bertan behera utzi behar izan zituzten lanak hainbat alditan, neketsuak eta garestiak baitziren. Hain gastu handia ordaintzeko (200.000 errealek kuarto) Kofradiak eraikin berria alokatu egin behar izan zuen 1808tik aurrera, eraikuntza-obrak amaituta. Urtero 1.400 edo 1.500 errealek kuartoren truke alokatzen zen etxea. 1864ra arte 10 industrialari ezberdinek alokatu zuten: Donibane Loitzuneko Ribet anaiek, Emilio James eta Jorge Dumas frantsesak, esaterako.

Horren etxe haundi eta dotorea eraikitzea gertaera garrantzitsua izan zen Lekeition eta, beraz, lanen amaiera ospatzeko meza eta letaniak eskaini zitzaizkion Antiguako Amari.

Kofradia zaharra. Argazkia: Kiñuka

Portu zaharra 1880. hamarkada bueltan. LUA.

Zelan egiten zen eskabetxea?

Baina, zelan egiten zen garai hartan eskabetxea (hau da, arrain-kontserba)? Bada, Jose Navarrete XIX. mende amaierako idazleak zehatz-mehatz deskribatzen du *Galería Humorística. Norte y Sur. Recuerdos alegres de Vizcaya y de mi Tierra* izeneko bere liburuan:

Digamos ahora cómo se escabechan el bonito y el besugo:

Los bonitos se destripan en la mar y les quitan las cabezas, en el muelle, mujeres que lo hacen sin salario, quedándose con la mitad de aquéllas, cuya grasa utilizan para alimentar los candiles en los caseríos. Llegado el bonito a la fábrica, se trocea con machetes, sobre unos bancos muy toscos, siendo de notar la rapidez y la destreza con que lo ejecutan dos ó tres hombres, sin discrepar en una línea los gruesos de unos trozos á los de otros. Estos se salan, lavan, secan, frien, tornan á secarse, se meten en barriles de haya con flejes de castaño ó de avellano, se les echa el vinagre, se prensan un poco, poniéndose una mujer de pié sobre una tabla que cubre el bonito en el barril, se cierra éste y queda listo para su exportación, siendo los principales mercados Valladolid, Palencia, Zaragoza, Haro, Burgos y Madrid, en cuyas pescaderías figuran, á la puerta, en primer término, los barriles de escabeche.

Los besugos, cuando llegan á la fábrica, se escaman, descabezan, destripan, salan y lavan perfectamente, y (...) se tienen secándose antes de freírlos y echarles el vinagre en los barriles, un par de días, ó más si es preciso, colgados en los ganchos de que están llenos los enrejados de madera [en los desvanes de las fábricas] que forman unos listones verticales, cruzados por otros horizontales clavados á ellos...

Kofradia zaharra. Argazkia: Kiñuka

Kontserbagintzaren liberalizazioa

Lehen aipatu dugun bezala, hasiera batean eskabetxe-egile guztiak Kofradiaren lokaletan egiten zuten lan. Hala izan zen 1852ra arte; urte hartan Castro Urdialeseko eskabetxe-egile batzuk etorri ziren Lekeitiora. Horietako bat Juan Presilla Acha zen, herrian “el castreño” ezizenez ezagutua, Castroko kabana baten jabea. Bera izan zen Kofradiaren lokaletatik kanpo lanean hasi ziren lehenetariko bat. Bost urtera, 1857an, beste eskabetxe-egile aske bi aipatzen ditu dokumentazioak: Juan Frantzisko Arana eta Eusebio Urriz; 1875rako hamar izango ziren euren kabuz lan egiten zutenak eta, XX. mendera hurbildu ahala, gora joko zuen kopuruak.

Gainera, 1880tik aurrera Europako eskabetxe-egile ugari hasi zen Eskal Herrira etortzen. Izan ere, urte haietan gertaera bi suertatu ziren: alde batetik, sardinaren arrantzak behera egin zuen Italiako eta Frantziako portu guztietan; beste alde batetik, Espainia eta Frantziaren arteko aduana-zergak nabarmen jeitsi ziren, Frantziako kontserba-egileen etorrera erraztuz. Hala, ohikoa zen industrialari frantsesak Lekeitiora

etorri, kontserbak egin eta Frantziara eroatea, produktua bertan saltzeko. Egia esan, batzuk aurrez etorritakoak ziren: gorago aipatu ditugun Ribet anaiak, edota James eta Dumas industrialariak, kasu, Kofradiako lokalak alokatzen zituztenak 1860. hamarkadan. Etorrerarik nabarmena, baina, XIX. mendearen amaieran izan zen: orduan konturatu ziren industrialari kanpotar asko Lekeitio irabaziak egiteko aukera ezin hobea zeukatela. Hala egin zuen 1896an “Brieu & C.º” sozietateak. La Croix Roux kontserba-marka famatuaren jabea zen eta Lekeitio egon zen lanean 1932ra arte, izen ezberdinekin baina: “Lanusse & Beitia”, “Iñiguez & C.º”, etab.

Italiarrak laster gehituko zitzairen frantsesei. Siziliarrak ziren etorritako gehienak eta fabrika berriak sortzeko aukerak ikusi zituzten Lekeitio. Lekeitiarrek bazekiten kontsebak egiten eta, beraz, erraza zen eskulana lortzea. Horrez gain, antxoak eta sardinak merkeagoak ziren Sizilian baino eta –beren negozioetarako are interesgarriagoa– ez zegoen inbertsio handirik zertan egin behar; lonja asko ziren aproposak arrain-kontserbak egiteko. Artxiboko dokumentuek aipatzen duten lehena Manuel Pedemonte da. 1892an etorri zen Lekeitiora Siziliatik eta kabana txiki bat ezarri zuen portuan. 300 metro koadroko orube batean adreiluzko teilape xume bat egin zuen. XX. mendean zehar beste siziliar batzuk etorri ziren: Salvador Cusimano, Sparaxino Alioto, Angelo Cefalu, Pietro Marino, Juan Billante... Normalean udaberritik udazkenera egiten zuten lan eta neguan Italiara bueltatzen ziren egindako kontserbak saltzera. Italiar gehienak 1930. hamarkadan joan ziren Lekeitiotik; batek iraun zuen 1964ra arte: Angelo Parodi. Parodik kabana zuen Bermeon eta Lekeitio Kofradiako lokalak alokatzen zituen.

Frantsesak, italiarrak eta baita Holandako industrialariak ere etorri ziren Lekeitiora. XX. mende hasieran etorri ziren gehienak, 20. hamarkadara arte: Theis de Rok, Jay Neÿzen, Enrique Bloem, Wed S. J. Groen... Baina holandarren lan egiteko era ezberdina zen: esan bezala, frantsek eta italiarrek kontserbak Lekeitio bertan egiten zituzten eta gero Frantzia eta Italia saldu; holandarrek, ostera, arraina gatzetan ipini eta kupeletan sartzen zuten kontserbak Holandan egiteko.

INSCRIPCIÓN DE EXTRANJERO COMPRENDIDO EN EL PÁRRAFO 3.º DEL ARTICULO 6.º DEL REAL DECRETO DE 12 DE MARZO DE 1917 •
formada en cumplimiento y a los efectos de la citada Disposición.

Las leyes penales, las de policía y las de seguridad pública, obligan a todos los que habiten en territorio español (Artículo 3.º del Código Civil).

Número 1.

INTERESADO: Nombre CARLOS (Charles).
APELLIDOS: Paterno LANUSSE. Materno Barneche.
PROCEDENCIA San Juan de Luz (Francia) en treinta de Septiembre de mil ochocientos noventa y seis.
RESIDENCIA Última y casi constante Lequeitio, con estancias cortas en Bermeo y Vigo, Empleado de la Casa "Brieu y Compañía",
SEÑAS PERSONALES: Naturalza San Juan de Luz, Francia = Fecha del nacimiento 29 Diciembre 1875 = Estado casado = Profesión Empleado = Estatura mas bien baja = Pelo entrecano = Ojos castaños claros = Nariz cóncava = Color sano = Barba cerrada afitada = Señas particulares no tiene.

29 MAR 1917

Cara redonda. Número de hijos: 3 varones; — hembras.
IMPRESIONES DIGITALES: (Firma del interesado) Ch. Lanusse
Mans derecha: Pulgar Medio Anular

LEQUEITIO, 29 de Marzo de 1917.
El Alcalde, Juan de Zubeldi

M. Brieu enpresaren orriburua. Hau zen Gipuzkoako kontserbagintzako enpresa garrantzitsuen mende honen hasieran. Untzi Museoko artxiboa, Donostia.

Emakumeak lanean Francesco eta Angelo Galioto anai italiarren Lekeitioko kabanen. 1927

Emakumeak Angelo Parodi kabanako nagusiarekin. Euren artean Carmen Sustaeta lau seme-alabekin. c. 1923

Kontserba-industriaren berezko arkitektura: lantokiak

Tesia egiteko eman nituen urteetan, ikerketan aurreratu ahala ezusteak izan nituen, pozgarriak gehienak, izan ere, ezagutzen ez nituen krokisak eta planoak aurkitzen nituen egunero. Euskal Herriko portuetan eraiki ziren kabanen kantitatea ez ezik, kalitate arkitektonikoa ere adierazten zuten planook: industrialak izateko diseinatutako eraikinek lantokiak ez ezik, arkitektura-eredu ederrak ere baziren.

XIX. mendearen amaieran aurrerapauso kualitatibo itzela egon zen kabanen arkitekturan orokorrean: herriko etxeetako lonjetatik –harriz eta egurrez eraikitako esparru txiki eta txarto aireztatuak ziren horietatik– porlanez eginiko fabrika moderno, ondo aireztatu eta argizatuetara egin zen pasoa. Eboluzio ikaragarria eman zen, beraz, lantokietan. Are gehiago, eboluzio praktikoarekin batera bilakaera estetikoa ere eman zen: antzinako kontserberek herriko arkitekturaren itxura berbera zeukaten; kabana berriek, berriz, garaiko estilo arkitektonikoak (historizismoa, eklektizismoa, Art Deco, arrazionalismoa...) erakusten zituzten. Ohiko etxe-arkitekturatik industria-arkitekturara aldatze horrek arrazoi komertziala

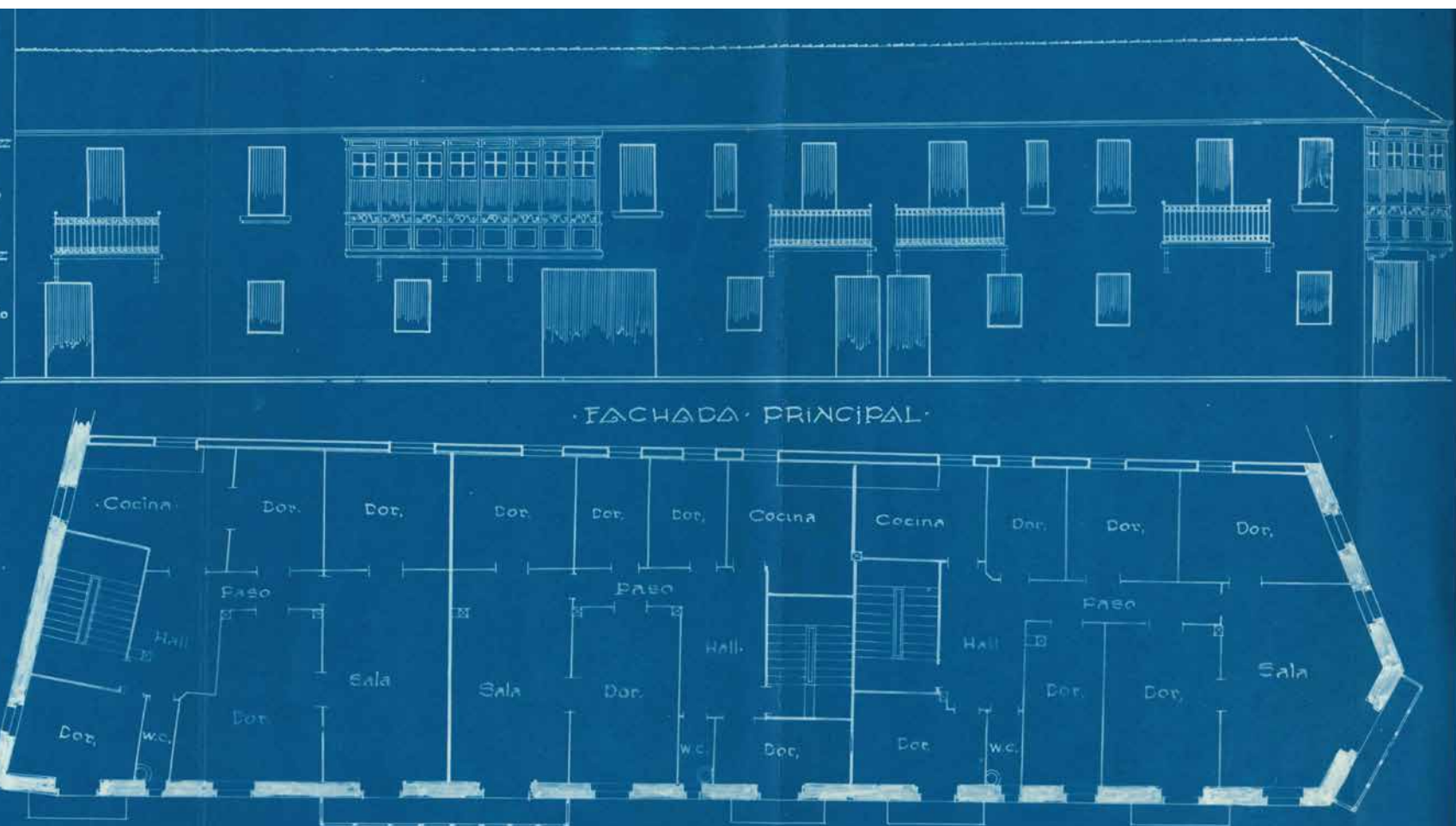
zeukan, zalantza barik: garai haietan eraikuntza bera industri produktuen kalitatearen adierazle bihurtu zen.

Industria arkitekturak ohiko estilo artistikoak eta eraikuntza-mota berriak batu zituen. Fabrika bihurtu zen, orduan, garaiko arkitekturaren adierazlerik egokiena: arkitektura-lengoaia berriez jabetu ziren, lantegietarako berezko identitatea eta irudia lortzearren.

Lekeitioko kabanen arkitektura ez zen salbuespena izan jor horretan; XIX. eta XX. mendeetan lantegi ederrak eraiki ziren herrian.

Kabanek, beraz, berezko tipologia zeukauten. Normalean lantegia eta jabearen etxea eraikin berean zeuden: lantegia beheko solairuan eta horren gainean etxebizitza. Izan ere, kontserberek ez zuten makina gehiegi behar: arraina egosteko upelak, zatitzeko lanabesak eta ontzietan sartzeko lanmahaiak. Batzuetan, ostera, goiko solairuko etxea ez zen jabearena, arduradunarena baizik; kasu horietan lantegiaren ondoko etxe handi edo txalet batean bizi ziren jabeak, beti ere kabanatik hurbil.

Gregorio Odiagaren etxea eta fabrika, Castor Uriarte, 1927. LUA-U1403/01 (Paskual Abaroa etorbidea, 26)

Lekeitioko industria-arkitektura

Lekeitioko industria-arkitektura erakusteko, hiru adibide aztertuko ditut. Zoritxarrez, hirurak desagertu dira, herriko kabana guztiak desagertu diren moduan. Orrialdeok omenaldi txiki bat nahi dute izan. Gure industria-ondareari buruzko gogeta egiteko balio dezatela.

LA ACTIVA 1865-1991

Garavilla familiarena zen Lekeitioko fabrikarik zaharrenetako hau, Atea kalean zegoena. Garavillatarrena kontserbagile-familia bat zen. Antza, 1842rako herrian zegoen Cesareo Garavilla Izagurre eta Ribet anaien kabanen merkataritza-agente egiten zuen behar. Baina laster hasiko zen lanean bere kabuz. 1856an Esperanza izeneko iturriaren ura erabiltzeko baimena eskatu zuen, agian eska-betxea egiteko lokal txiki bat zeukalako inguruan.

Lantegi berria sortzea 1865ean erabaki zuen Cesareo Garavillak. Horretarako Durangoko errepide ondoko orube bat aukeratu zuen, gaur egungo Atea kalean, harresitik kanpo. Horrela helburu bi bete zituen: alde batetik herrian zeuden kirats arazoak arintzea; bestetik, komunikazio zuzena herriko sarbideekin. Leku aproposa zen, beraz, kabana bat eraikitzeko eta bertan ekoiztuko zizuten Garavillatarrek La Activa markako kontserbak. Pedro Etxanobe lan-maisua ekarri zuten eraikin berria diseinatzeko: solairu bikoia zen, beheko partean lantokia eta goikoan etxebizitza zeuzkana. Urteak joan ahala eraikin xume hura handitzen joan zen, eta 1917rako 6 etxek osatutako industria-gune bihurtu zen. Lantokia ez ezik, familiarentzako esparrua ere bazegoen bertan: esate baterako, kabanako eraikinetako batean

13-9-1922

HIJOS DE M. DE GARAVILLA

LEQUEITIO (Vizcaya)

Importante casa comercial dedicada a la elaboración de CONSERVAS de pescados, frutas y vegetales de muy variadas clases y diversidad de preparaciones.

Fue fundada por don Cesareo de Garavilla Eizaguirre, el año 1860, dedicándose desde dicha fecha y sin interrupción ninguna a dicha fabricación, detalle éste más que suficiente para justificar por sí mismo la buena e inmejorable preparación, debido a su constante y larga práctica.

Posteriormente formó sociedad el citado don Cesareo con su hijo don Manuel Garavilla y Quintana, bajo la razón social de **C. de Garavilla e Hijo** y habiéndose retirado el primero después de algunos años de la vida comercial, quedaron las citadas fábricas a nombre de su hijo don Manuel de Garavilla. El año 1900 se asoció éste con su hijo don Cesareo, siendo la razón social **M. de Garavilla e Hijo** y el año 1914 y por fallecimiento de don Manuel, formaron igualmente sociedad sus hijos don Cesareo, don Manuel y doña Anastasia, que es la que actualmente existe y cuyo membrete encabeza esta página.

Para la preparación de sus conservas que tan alto aprecio han adquirido, no solamente en la Península sino también en los principales mercados del extranjero, disponen de dos grandes fábricas en Lequeitio (Vizcaya), pueblo eminentemente pesquero y asimismo de dos importantes fábricas en Rioja, la primera en Haro y la segunda en Rincón de Soto, ambas en la provincia de Logroño, en las cuales preparan grandes cantidades de pimientos, tomates, guisantes, etc.,

Cuentan con los adelantos y la maquinaria más moderna que existe para esta clase de fabricación, consiguiendo con todo ello y con la constancia y amor al trabajo con que se distinguen los actuales propietarios honrar la memoria de sus antepasados padre y abuelo, que tan alto supieron colocar la marca "LA ACTIVA", con el dibujo de una sardina vizcaína, con cuya marca registrada se distinguen sus productos, pues no sólo han sabido sostener el renombre adquirido por tantos años de constante labor, sino que han aumentado considerablemente la fabricación y conquistado muy alta esfera para sus negocios, dando a conocer sus productos por todas las Repúblicas sud-americanas y mercados fronterizos de Francia e Inglaterra y en una palabra, dando a conocer el engrandecimiento de la industria conservera de pescados y vegetales del país vasco y la Rioja.

"El pueblo vasco" 1922-09-13

Angel Garavilla Atxabal margo-lariak bere pintura-gela zeukan. Geroago, 1920an, Castor Uriarte arkitektoak biltegi berri bat diseinatu zien Puertotarren dorrearen ondoan.

XIX. mendearan amaieran sortutako eraikin multzoak 1979ra arte iraun zuen. Urte hartan hasi ziren eraispén lanak, eta 1991rako guztiz desagertuta zegoen fabrika. Desagertze horrek Lekeitioko industria-ondarearen adierazpen bat ezagutzea eragotzi digu.

LA ACTIVA
 FABRICAS DE CONSERVAS ALIMENTICIAS
 Pescados Frutas y Vegetales

RINCON DE SOTO

HARO

HIJO DE M. DE GARAVILLA

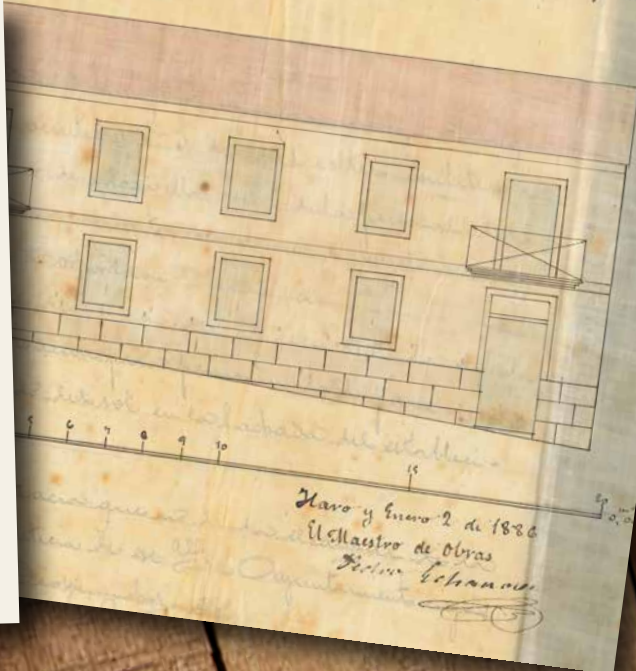
LEQUEITIO (Central)

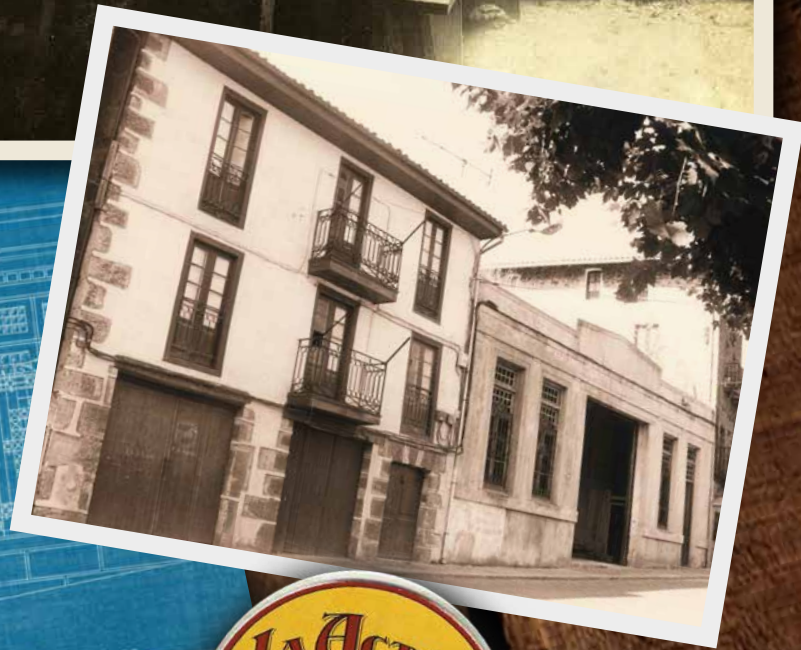
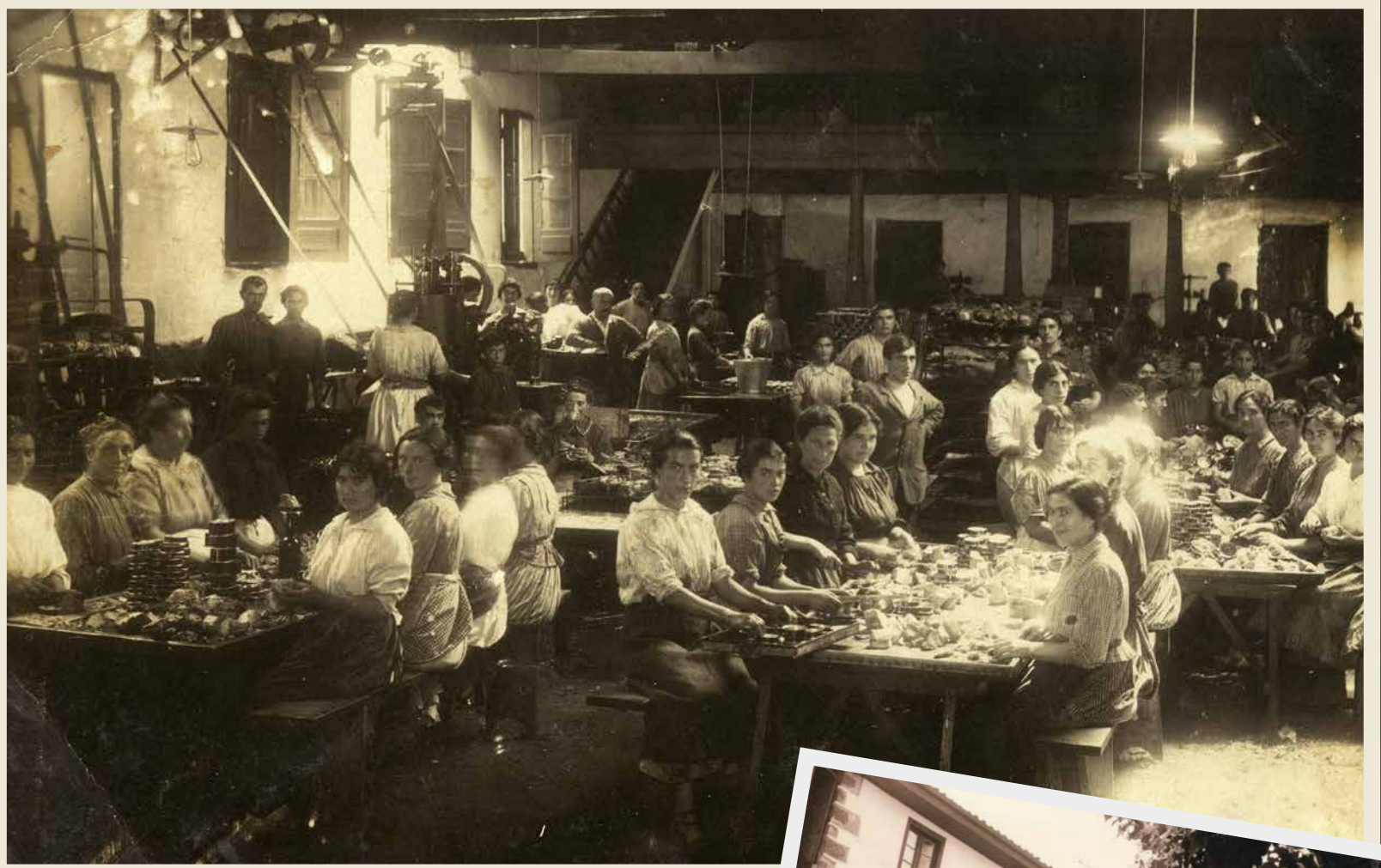
MARCA REGISTRADA

Casa Fundada el año de 1860

Garavilla e Hijo diseñan cons-
 en su fábrica de conservas, situada en la Villa de Lequeitio.

LA UNIVERSAL 1891-1970

Bonifacio Okamikak Pascual Abaroa etorbidetik hurbil eraiki zuen bere kabana XIX. mende amaieran. Enpresa sortu aurretik, Bonifaziok Emilio James frantzesarekin egin zuen lan Kofradiako eskabetxe-etxean. Lantegi berria hornitzeko, Bergara kalean zegoen iturriko ura erabiltzeko baimena eskatu zuen Okamikak: horrela hasi zen lanean La Universal izeneko kabana, Basoaldea inguruan. Eskabetxeak eta kontserbak egiten zituzten bertan, eta latak egiteko makinak ere bazeuzkaten.

Lekeitioko beste kontserberetan legez, Okamikatarrek fabrikan bertan bizi ziren hasiera batean; 1920an, baina, Ezpeleta kaleko txalet batera alde ziren.

Gran fábrica de conservas de pescados, escabeche y salazón

León Ocamica

LEQUEIZIO (Vizcaya)

Esta bien acreditada y conocida casa, dedicada a la conservación de pescados, según reza el título, en toda su difusa variedad, fué fundada hace treinta años, laborando ininterumpidamente durante todo este tiempo en dicha fabricación. Este detalle por sí solo ensalza más poderosamente que lo que pudiéramos nosotros hacerlo, con frases encomiásticas, las excepcionales condiciones de precio y calidad con que esta casa presenta su producción en el mercado.

Unicamente hemos de añadir que para la elaboración de sus conservas, que tan alto aprecio han adquirido, no sólo en la península sino también en los principales mercados del extranjero, dispone de una gran fábrica, montada convenientemente, con la maquinaria más moderna y en la que bajo la cuidadosa dirección de su propietario, don León Ocamica, se trabaja con el más exquisito atendimiento para la mejor presentación de lo fabricado.

Por último "La Universal", que esta es la marca registrada de estos productos, está extendida por toda España, Egipto, Buenos Aires, Manila, Génova, Nueva-York e Inglaterra.

VISTA DE LA FABRICA PROPIETARIA

PARTE POSTERIOR DE LA FABRICA

FABRICA DE CONSERVAS DE PESCADOS, ESCABECHES Y SALAZONES

LEQUEITIO (VIZCAYA)

LAS MEJORES CONSERVAS DE PESCADOS

OCAMICA

Esmerada preparación de Pescados del Cantábrico

Pida en todas partes Conservas

OCAMICA

CONSERVAS AMAYA GARAVILLA 1934-1979

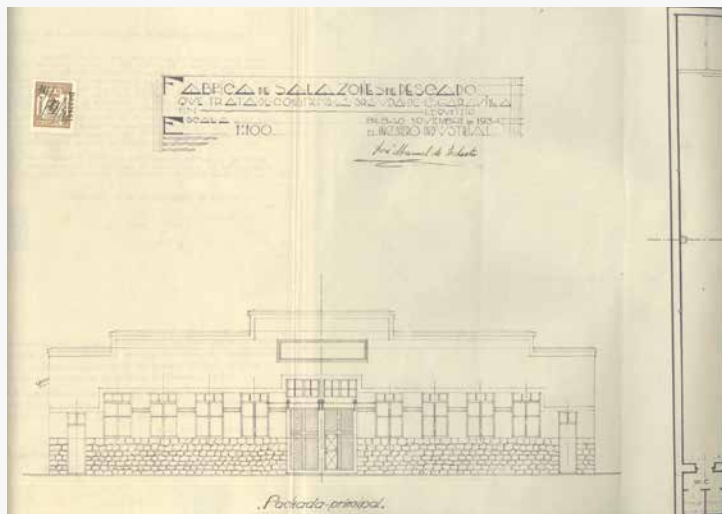
Garavilla familiarena zen, baita, Paskual Abaroa etorbidean eraiki zen kabana. Hasiara batean “Viuda de Cesareo Garavilla” zuen izena; geroago “Cesarea Garavilla” izenez ezagutu zen; eta, azkenik, “Conservas Amaya Garavilla” izango zen. Eboluzio hau ulertzeko, historiara jo beharko dugu.

Cesareo Garavillak, “La Activa” enpresaren sortzaileak, Juana Egiluz zuen emazte. Juana hil zenean, Frantziska Alberdirekin ezkondu zen. Frantziska Alberdik lotura estua zeukan kontserba-negozioarekin: Bermeoko eta Ondarroako kontserba-industrialari askorentzat egin zuen beharra komisionista legez. Gainera, Ezpeleta kaleko kabana baten jabea izan zen 1924 eta 1933 artean.

Cesareo Garavilla hil zenean, 1933an, beste fabrika bat eraikitzeko baimena eskatu zuen Frantziskak, non eta Paskual Abaroa etorbidean. Kabana berria, Jose Manuel Etxeita ingeniariak diseinatutakoa, 200 metro koadroko harrizko eta egurrezko eraikina zen, bi isuriko teilatua zeukana. Kanpoko hormak harrizkoak ziren eta zutabeak eta zertxak egurrezkoak. Kanpotik deigarri zuen aurrealdea: eraikina baino garaia goa zen eta, horrela, teilatua izkutatzen zuen frontis baten atzean. Frontis horretan enpresaren izena zegoen idatzita.

Eraikin honek beste industria-eraikin mota bat erakusten digu: funtzionalagoa, argiztapen handiagokoa eta gune zabalez osatua. Eredua, ostera, ez zen berria: eskualdeko beste kabana batzuetan ikusten zen XX. mendearen hasieratik; esaterako, 1917ko Bermeoko “Conservas Garavilla” eraikinean.

Atea kaleko kabana legez, 1979an eraitsi zen. Gaur egun bere gomuta baino ez dugu; artxiboko planoek eta familiak gordetzen dituen argazkiek erakusten digutenaz gain.

Argazkiak: Nere Garabilla Arrinda, Maria Jesus Garabilla Ajubita, Isaias Gezuraga, Iaki Madariaga Valle eta Juanita Zendoia. Planoak Lekeitioko Udal Artxibokoak dira.

Konklusioak

Industria-arkitektura –1769an lurrun-makina perfektionatu zutenetik Industria Iraultzarekin batera garatu zen eta gaur egungo industria-guneetan indarrean dagoen hori– euskal ondarearen atal garrantzitsua da. Hori dela eta, sarritan eraikinak desagertu diren arren, defendatu, kontserbatu eta zabaldu behar dugu oroimena, datozen belaunaldiek ere ezagutu dezaten.

Euskal Herriko kostaldea kaiz eta portuz josita dago: kostaldeko herrien historiak, hirigintzak eta arkitekturak lotura estua daukate itsasoarekiko, marinellerriak dira, zalantza barik. Kostaldeko biztanleek betidanik ezagutu dute itsasoa, eta kapaz izan dira bere baitan lan egiteko. Horrela, itsasori begira, gizakia eta bere inguruaren arteko harremanak sortu dira, horrela garatu da gizakiaren lana eta bizitza. Eta horrela hartu du bere garrantzia kontserbagintzak: ekonomia-zikloaren parte da baina, are garrantzitsuago, marinellerrietako gizonen eta andren bizitza-zikloaren zatia ere bada. Gure bizitza-zikloaren zutabe izanda, halaber, ondarearen gako bihurtu behar dugu: kontserbagintzari lotuak daude hirigintza, arkitektura, kaiaren estruktura, arrantzaleen nekea, langileen zeregina... lanaren memoria, azken baten gure memoria.

Lekeitiori buruzko gogoeta hau idazteko, ondare eta memoria aldarrikatzea izan dut ardatz; herriko Industri Iraultzaren harira, ondareak eta memoriak ez baitute zentzurik geureak sentitu ezean.

